

Nr 238.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående statsbidrag för anläggande av gemensamma tvättinrättningar på landsbygden; given Stockholms slott den 17 mars 1939.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

A. Pehrsson-Bramstorp.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 17 mars 1939.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, ENGBERG, SKÖLD, QUENSEL, ERIKSSON.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anför chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Pehrsson-Bramstorp:

I årets statsverksproposition har Kungl. Maj:t under nionde huvudtiteln, punkt 148, föreslagit riksdagen att i avbidan på den proposition i ämnet, som kunde bli riksdagen förelagd, till Åtgärder till lättande av hemarbetet på landsbygden för budgetåret 1939/40 beräkna ett reservationsanslag av 50,000 kronor. Jag torde nu ånyo få anmäla detta ärende för Kungl. Maj:t.

Genom beslut den 29 januari 1937 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för
Bihang till riksdagens protokoll 1939. 1 saml. Nr 238.

jordbruksdepartementet att tillkalla särskilda utredningsmän för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande vissa åtgärder till lättande av arbetsförhållandena inom det mindre jordbruket. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade jag såsom utredningsmän professorn vid lantbrukshögskolan P. L. Nannesson, tillika ordförande, ingenjören N. H. Berglund i Ultuna, ledamoten av riksdagens första kammare lantbrukaren A. Andersson i Bussjö, ledamoten av riksdagens andra kammare agronomen S. Janson i Sparreholm samt lantbrukaren F. Karlsson i Nöttja. Den 30 oktober 1937 avgav utredningen, vilken antagit benämningen 1937 års utredning angående det mindre jordbrukets arbetsförhållanden, betänkande med förslag till åtgärder för befrämjande av gemensam maskinanvändning inom det mindre jordbruket. Sedermera bemyndigade Kungl. Maj:t den 14 januari 1938 chefen för jordbruksdepartementet dels att uppdraga åt nyssnämnda utredningsmän att verkställa utredning och inkomma med förslag rörande utnyttjandet av tekniska hjälpmedel, ägnade att underlätta arbetet inom ekonomi- och bostadshus på landsbygden, dels ock att för denna utredning tillkalla ytterligare tre utredningsmän. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade jag såsom nya ledamöter i utredningen fru Alfrida Linders i Staffanstorp, vice ordföranden i Svenska landsbygdens kvinnoförbund fröken Karin Collin i Njutånger och hemkonsulenten fröken Greta Nordlund i Uddevalla. Den 27 februari 1939 har utredningen avgivit förslag om statsunderstöd för inrättande av gemensamma tvättanläggningar. Över detta förslag ha yttranden avgivits den 1 mars 1939 av lantbruksstyrelsen och den 9 i samma månad av statens egnahemsstyrelse.

Utredningen har därefter den 10 mars 1939 inkommit med betänkande med förslag till åtgärder för underlättandet av kvinnornas arbete i de mindre lanthemmen (stat. off. utr. 1939: 6), i vilket betänkande jämväl nyssnämnda förslag upptagits.

Utredningens förslag.

Utredningens förslag i fråga om statsunderstöd för inrättandet av gemensamma tvättanläggningar innebär i huvudsak följande.

Vissa olika försökstyper av tvättanläggningar skulle utföras. Antalet typer av tvättanläggningar, som utredningen tänkt sig böra utföras, uppgår till 19. Av vissa typer skulle två eller tre försöksanläggningar komma till utförande. Enligt utredningens mening skulle sammanlagt 31 anläggningar utföras. Statsbidrag skulle lämnas till föreningar, som utförde anläggningarna, med 25 procent av anläggningskostnaderna. Såsom villkor för erhållande av statsbidrag borde krävas, att tvättförenings stadgar godkänts av vederbörande tillsynsmyndighet, att anläggningen utförts i fullständig överensstämmelse med fastställd plan, samt att föreningen förbundit sig att under en tid av tre år utföra noggrann kontroll över avverkning och driftskostnader enligt fastställt formulär. Av det föreslagna statsbidraget skall 70 procent utgå sedan anläggningen färdigställts och godkänts samt återstående

30 procent med 10 procent för vart och ett av de följande tre åren, sedan öfverrädda kontrollmaterial avlämnats och godkänts.

Det administrativa handhavandet av denna bidragsverksamhet borde öfverlämnas på lantbruksstyrelsen. Organiserandet av verksamheten liksom kontrollen av anläggningarna samt det inkomna kontrollmaterialets bearbetning skulle däremot handhavas av ett av utredningen föreslaget institut för hemarbetets rationalisering.

De totala kostnaderna för försöksanläggningarna beräknades till 370,300 kronor. Enligt de föreslagna grunderna för bidrag skulle kostnaderna för staten för uppförandet av försöksanläggningarna utgöra 92,575 kronor. Därmed en tredjedel av de föreslagna anläggningarna skulle bli färdiga före utgången av nästa budgetår, skulle enligt utredningens uttalande av detta belopp under budgetåret 1939/40 erfordras ($30,000 \times 0.7 =$) 21,000 kronor. Härutöver skulle erfordras ett belopp av omkring 1,000 kronor för anlåtande av nödig expertis för planläggning och organiserande av verksamheten under ett första halvår, till dess nyssnämnda institut skulle träda i funktion och övertaga dessa uppgifter liksom kontrollen av verksamheten. För budgetåret 1940/41 skulle erfordras 45,000 kronor. Återstoden av bidraget skulle böra fördelas på de tre därpå följande budgetåren.

Utredningen har även föreslagit, att medel ställas till förfogande för viss upplysningsverksamhet.

Utredningen har såsom *allmän motivering* till förslaget anført i huvudsak följande.

I den allmänna diskussionen om lämpliga åtgärder för att förbättra arbetsförhållandena för landsbygdens husmödrar har under de senaste åren frågan om anordnandet av gemensamma, maskinellt utrustade tvättstugor varit föremål för livligt intresse. Så har Hallands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott tillsatt en särskild kommitté, som den 30 maj 1938 avlämnat utredning och förslag rörande anordnandet av andelstvättstugor i Hallands län. Även inom andra hushållningssällskap har denna fråga behandlats.

Av de arbeten, som fortfarande allmänt utföras i hemmen av kvinnorna, torde tvättarbetet höra till de mest betungande. Vid många gårdar utföres tvättarbetet alltjämt under de mest primitiva förhållanden, ofta ute under bar himmel, även vintertid. Att arbetet därigenom blir icke endast onödigt tungt utan även hälsovådligt torde vara uppenbart. Åstadkommandet av bättre arbetsförhållanden för tvätt är därför i hög grad behövt. Redan genom ordnandet av enkla tvättstugor för handtvätt, utrustade med bykgröta, sköljbassäng, tvättbaljor och vattenledning, åstadkommes avsevärda förbättringar. Det är emellertid först genom användning av moderna tvättmaskiner, som någon större minskning av arbetet kan erhållas. Maskintvätt medför ej endast den fördelen, att den tid, som åtgår för arbetets utförande, minskas högst avsevärt, utan själva arbetet blir även mycket lättare. Förutom dessa fördelar innebär maskintvätt dessutom att kläderna nötas långt mindre, därför att den mekaniska påfrestningen i en god tvättmaskin är mindre än vid handtvätt, därför att mindre frätande tvättmedel kunna användas samt också därför, att torkningen medelst centrifugering samt eventuellt användning av varmluft sker mycket snabbare. Många husmödrar ha visserligen den uppfattningen, att maskintvätt skulle vara mera påfres-

tande för kläderna än handtvätt. Undersökningar ha emellertid visat, att detta icke är förhållandet. Om samma anspråk ställas på den färdiga tvättens renhet, medför riktigt utförd maskintvätt väsentligt mindre åverkan på kläderna än handtvätt, utförd med användning av de kemiskt verkande tvättmedel, som nu allmänt brukas för att underlätta tvättarbetet.

Införandet av moderna tvättmaskiner vid jordbrukarhemmen skulle därför medföra stora fördelar i hygieniskt, arbetsbesparande och ekonomiskt hänseende. Förekommande goda och effektiva tvättmaskiner äro emellertid så dyrbara, att deras användning i de enskilda jordbrukarhemmen endast kan bli möjlig i undantagsfall. Tvättmaskinernas stora fördelar kunna emellertid komma den enskilde till godo genom upprättandet av gemensamma tvättanläggningar, så att maskinernas kapacitet kan effektivt utnyttjas och anläggningskostnaderna för den enskilde på så sätt reduceras till en bråkdel.

I en vid betänkandet fogad bilaga har civilingenjören Sven Gråhs framlagt olika förslag till tvättanläggningar, som skulle kunna komma till utförande. Dessa förslag avse 19 olika typer av anläggningar. Bland dessa typer kan urskiljas följande fyra huvudgrupper, nämligen transportabla tvättanläggningar, stationära tvättanläggningar för upp till 120 familjer, stationära anläggningar för mer än 120 familjer, avsedda för uppvärmning med lågtrycksånga, samt stationära anläggningar, där arbetet helt utföres av anläggningens personal.

Rörande de olika *anläggningarnas lämplighet och utrustning* har utredningen anfört bland annat.

Det torde vara uppenbart att det är nödvändigt, att de kontanta utgifterna för tvätten hållas låga, om husmödrarna, i all synnerhet vid de mindre jordbruken, skola ha ekonomisk möjlighet att använda sig av tvättanläggningarna. Det kan därför synas naturligast att husmödrarna själva sköta maskintvätten, varigenom de kontanta utgifterna kunna begränsas till vad som är erforderligt för bestridande av räntor och amortering för anläggningen jämte kostnaderna för tillsyn, bränsle, kraft och tvättmedel. Å andra sidan torde det för många husmödrar möta stora svårigheter att ordna med transport av tvättkläderna till och från anläggningen samt även att vara borta från hemmet. Dessa svårigheter torde bli särskilt stora i trakter med gles befolkning och därmed följande relativt stora avstånd till tvättstugan. I många fall torde man därför bli nödsakad räkna med att tvättarbetet utföres av andra. Detta torde i och för sig ej möta större svårigheter, tvättarbetet kan exempelvis utföras av den, som har övervakningen av tvättanläggningen sig anförtrodd. För många husmödrar kan dock den ökning av kostnaderna för tvätten, som därav måste bli följden åtminstone vid mindre anläggningar, bliva betungande.

Då emellertid de maskiner, som användas i en fullt modern tvättanläggning, ej äro särskilt tunga eller skrymmande, och då utrymmesbehovet ej är stort, bör det ej vara omöjligt att göra hela tvättanläggningen flyttbar. Att köra en dylik tvättvagn från gård till gård torde i vissa fall vara lättare än att transportera både husmodern och tvätten till och från en stationär anläggning. Man vinner genom en dylik anordning även den fördelen, att husmodern ej behöver lämna gården utan hela tiden kan ha uppsikt över hemmet.

Beträffande tvättanläggningarnas utrustning är det önskvärt, att denna är fullständig, d. v. s. även innefattar anordningar för klädernas torkning och

mangling. Först därigenom blir arbetsbesparingen den största möjliga. Strykning av kläderna torde däremot utan olägenhet kunna ske i hemmen. Vissa skäl tala emellertid även för mindre fullständiga utrustningar. Dels bli därigenom kostnaderna för anläggningens amortering, förräntning och skötsel mindre, dels blir den tid, som husmodern är nödsakad uppehålla sig i tvättanläggningen, kortare. Dylika små tvättanläggningar utrustas lämpligen med endast tvättmaskin och centrifug. Kläderna transporteras då halvtorra hem, varefter torkning och mangling sker i hemmet. Detta medför givetvis ökat arbete men torde dock kunna anses lämpligt i vissa fall. I de norra delarna av landet bör dock denna typ undvikas, enär torkning i hemmet under vintern där medför stora svårigheter.

Det är uppenbart, att större anläggningar, avsedda för ett stort antal familjer, medföra lägre omkostnader per kilogram tvätt, dels därigenom att maskinerna kunna göras större och effektivare, dels därigenom att maskinerna kunna utnyttjas bättre. Å andra sidan medföra stora anläggningar, särskilt i gleset befolkade trakter, långa transporter. Anläggningens storlek bör därför i varje enskilt fall anpassas efter de lokala förhållandena.

Även i andra avseenden äro tvättanläggningarnas utrustning beroende av förhållandena på platsen. I vissa fall kan en befintlig vattenledning användas, i andra erfordras en särskild hydrofor för anläggningens behov. Inom elektrifierad trakt kan elektrisk energi erhållas från ledningsnätet då däremot i trakter utan elektrisk energi generatoraggregat bör installeras.

Förut har påpekats att tvättanläggningar kunna användas antingen så, att husmödrarna själva utföra tvättarbetet, eller så, att de uppdraga åt andra att där tvätta deras kläder. Det torde dock vara uppenbart, att i de fall tvättarbetet ej utföres av husmödrarna själva, detta kan rationellare ske i härför speciellt inrättade större tvättanläggningar. I en dylik stor anläggning, som lämpligen benämnes tvättanstalt, bör nämligen arbetet genom insättandet av stora maskiner och anlitaandet av utbildad personal kunna avsevärt rationaliseras och förbilligas. Under förutsättning att anläggningen drives som andelsföretag torde även flera för enskilda dylika företag fördyrande faktorer kunna elimineras. Så t. ex. kan den dyrbara märkningen göras obehövlig, om varje medlem själv anbringar ett permanent märke på varje plagg. Transporterna kunna göras billigare, om hämtning och avlämning av kläder planeras med tanke på lägsta transportkostnader. Tvättanstalterna måste dock vara tämligen stora, om driften skall bli billig, och denna typ av tvättanläggningar passar därför bäst i tätbebyggd ort.

Som av det förut anförda framgår kunna gemensamma tvättanläggningar anordnas på flera olika sätt. De typer som kunna ifrågakomma äro dels mindre, transportabla anläggningar, i vilka tvättarbetet utföres på gårdarna, dels stationära anläggningar av varierande storlek, där arbetet kan utföras antingen av husmödrarna själva eller av lejd arbetskraft, samt dels egentliga tvättanstalter där tvättarbetet utföres uteslutande av anställd personal. Vilken typ och storlek som i visst fall bör föredragas är beroende dels av de lokala förhållandena, dels av anläggnings- och driftkostnadernas storlek per kilogram tvätt.

I en vid betänkandet fogad tabell (s. 88—89) ha upptagits de viktigaste uppgifterna rörande de olika anläggningarnas utrustning samt anläggnings- och driftkostnaderna ävensom de beräknade tvättningkostnaderna för varje typ av anläggning. Beträffande det närmare innehållet i dessa uppgifter tillåter jag mig hänvisa till tabellen.

I fråga om innehållet av berörda uppgifter har utredningen anfört bland annat:

Avsevärd skillnad råder mellan tvättkostnaderna i tvättanläggningar med torkrum och mangel och tvättkostnaderna i anläggningar med i övrigt lika utrustning, men där kläderna endast tvättas och centrifugeras. I de fall, då husmodern själv utför arbetet, är denna skillnad i medeltal 6.2 öre per kilogram tvätt, samt i de fall, då hon anlitar betald hjälp för utförande av arbetet, i medeltal 15 öre. Då elektrisk kraft ej finnes tillgänglig och strömmen måste tagas från särskilt generatoraggregat, ökas kostnaderna med i genomsnitt 4.2 öre per kilogram tvätt. Vidare framgår, att tvättningskostnaderna äro avsevärt lägre i de större anläggningarna än i de mindre. Så äro kostnaderna, arbetskraften medräknad, i stationära anläggningar med mangel för 40 familjer 34.6 öre, för 60 familjer 29.9 öre samt för 120 till 360 familjer mellan 26.5 och 27.8 öre per kilogram tvätt. En särställning intager den största anläggningen för 600 familjer med fast anställd tvättpersonal, där tvättkostnaderna uppgå till endast 18.9 öre per kilogram.

Vid jämförelse mellan de olika anläggningarna bör även själva anläggningskostnaden per familj tillmätas betydelse. Svårigheterna vid genomförande av gemensamma anläggningar torde nämligen i ej ringa grad bestå i anskaffande av anläggningskapitalet. Även här äro helt naturligt skillnaderna mellan anläggningar med och utan mangel avsevärda. Större anläggningar medföra i allmänhet lägre kostnader per familj. Så äro kostnaderna för tvättanläggningar med varmmangel och utan generator för 30 familjer 235 kronor, för 60 familjer 143 kronor och för 120 familjer 124 kronor. Även här intager den största anläggningen för 600 familjer en särställning med en anläggningskostnad av endast 84 kronor per familj.

I jämförelse med nämnda kostnader för tvätt i maskinella gemensamma tvättstugor äro tvättkostnaderna i enskilda eller gemensamma tvättstugor för handtvätt väsentligt högre, ungefär det dubbla, om husmoderns eget arbete anlitas. Även anläggningskostnaderna per familj äro för de enklaste tvättstugorna högre än för maskinella anläggningar med motsvarande utrustning, d. v. s. utan mangel. Detta beror huvudsakligen på att tvättstugor utan maskiner ha en avsevärt mindre kapacitet än de med maskiner, varigenom anläggningskostnaden måste delas mellan ett mindre antal familjer. I en modernt utrustad tvättanläggning kan en familj utföra hela tvättarbetet på mindre tid än en dag, en tvättstuga för handtvätt måste däremot disponeras 2 à 3 dagar av en enda familj vid varje tvätttillfälle. Till de högre tvättningskostnaderna bidrager även att det för handtvätt fordras ungefär dubbelt så mycket tvättmedel som vid maskintvätt. Byggnadskostnaden för enkel tvättstuga för en familj har, med hänsyn till att i vissa fall tillgängligt utrymme med endast ringa omändring kan användas, uppskattats till i medeltal 200 kronor. Denna kostnad kan synas mycket låg, men årskostnaden höjes genom att man å andra sidan räknat med samma korta amorteringstid som för de maskinella anläggningarna.

Utredningen har härefter såsom *motivering* till förslaget anfört bland annat följande.

Av de framlagda beräkningarna synes framgå att betydande fördelar kunna uppnås genom ett utbyte av den vanliga handtvätten mot maskintvätt. Först och främst skulle betydande besparing av manuellt arbete kunna göras. Vid handtvätt har arbetsförbrukningen, inberäknat vattenbärning, eldning, tvättning, sköljning och vridning, uppskattats till i medeltal 30 minuter

per kilogram tvätt. Vid maskintvätt förbrukas endast 5 à 7 minuter för motsvarande arbete. Omkring 70 à 80 procent av arbetstiden skulle sålunda inbesparas. Härtill kommer att handtvätt är ett tungt arbete, under det att vid maskintvätt det manuella arbetet består — förutom eldning — endast i att lägga kläderna i maskinen, reglera vattenkranar och avlopp, taga de rena och färdigsköljda kläderna ur maskinen samt packa dem i centrifugen, där urpressningen sker så fullständigt, att endast en mindre del av vattnet blir kvar i kläderna. Av de 5 à 7 minuter per kilogram kläder, som förbrukas vid maskintvätt är endast 3 minuter effektivt arbete, under det att de för handtvätt angivna 30 minuterna avse tungt arbete nästan hela tiden.

Även rent ekonomiskt skulle maskintvätten ställa sig lönande och detta också om man bortser från skillnaderna i använd arbetstid. Om ingen ersättning i någotdera fallet beräknas för det manuella arbetet, skulle kostnaderna per kilogram tvätt vid maskinell anläggning uppgå till högst 16.5 öre vid transportabel och till högst 13.8 öre vid stationär anläggning mot 24.3 resp. 30.3 öre vid handtvätt.

I tvättanläggningar, som utrustas med torkrum samt med kall- eller varmmangel, ha kostnaderna per kilogram tvätt exklusive arbetskostnaderna visserligen beräknats avsevärt större än de för maskintvätt här ovan anförda eller i transportabla anläggningar högst 25.4 öre och i stationära anläggningar högst 19.2 öre per kilogram, men även här understiga dessa övriga kostnader de för enbart handtvätt (alltså exklusive arbetet även med torkning och mangling) beräknade.

Genom övergång till maskintvätt skulle sålunda, förutom besparingar i arbetstid, även uppnås avsevärda besparingar i övriga på tvätten belöpande kostnader. Härtill kommer, att nötningen av kläderna bör bli mindre än vid den efter vanliga metoder utförda handtvätten.

Utredningen har emellertid framhållit, att de av utredningen gjorda kostnadsberäkningarna på vissa punkter äro tämligen osäkra.

Såsom motivering för den omfattning, vari försöken enligt utredningens förslag borde utföras, har utredningen anført i huvudsak följande.

Om utredningen hyser en viss tveksamhet mot att redan nu rekommendera anordnandet av gemensamma tvättanläggningar i stor omfattning är det dock icke därför, att den ekonomiska lönsamheten av dylika anläggningar kan anses osäker. Utredningen anser däremot, att innan en sådan aktion igångsättes, större erfarenhet bör inhämtas framförallt om de för olika lokala förhållanden mest lämpliga typerna av anläggningar. I anslutning till dessa synpunkter finner utredningen det därför mest ändamålsenligt, att statens medverkan för befrämjandet av en sund utveckling på ifrågavarande område lämnas i form av vissa bidrag för åstadkommande snarast möjligt av ett icke allt för litet antal försökstvättstugor.

Dylika försökstvättstugor borde representera med hänsyn till storleken och utrustningen varierande typer av sådana anläggningar, vilka kunna antagas vara mest lämpliga under skilda, mera allmänt förekommande lokala förutsättningar. Vid dessa försöksanläggningar borde noggrann kontroll föras över anläggningskostnaden samt över den löpande driften. Fortlöpande anteckningar borde sålunda föras beträffande tvättmängd, använd arbetstid, förbrukade driftsmedel o. s. v. Härigenom skulle ett värdefullt erfarenhetsmaterial kunna vinnas till gagn för den fortsatta utvecklingen på området.

Yttranden.

I de avgivna yttrandena har utredningens förslag i huvudsak tillstyrkts. Lantbruksstyrelsen har emellertid ansett, att tillsynsmyndighet för ifrågasatt verksamhet borde bliva statens egnahemsstyrelse. Styrelsen har även ansett, att antalet typer för anläggningar kunde något begränsas. Liknande uttalande har gjorts av egnahemsstyrelsen. Denna har även ifrågasatt inrättande av en särskild lånefond för att underlätta finansieringen av anläggningarna.

Ur yttrandena må i övrigt här återgivas följande.

Lantbruksstyrelsen har anfört bland annat:

Det torde vara obestriddt, att tvättarbetet på landsbygden, som allttjämt på många håll utföres under synnerligen primitiva förhållanden, är ett av de tyngsta och ofta även mest hälsovådliga arbeten, som landsbygdens kvinnor hava att utföra. Det är därför naturligt, att då det gäller övervägandet av åtgärder till lättandet av hemarbetet på landsbygden, förslag om anordnande av gemensamma, maskinellt utrustade tvättstugor varit föremål för livligt intresse.

Lantbruksstyrelsen kan därför helt ansluta sig till de sakkunnigas åsikt, att gemensamma tvättstugor med modern maskinell utrustning skulle i hög grad underlätta arbetet för landsbygdens kvinnor. Dock vill lantbruksstyrelsen betona, att — såsom även de sakkunniga framhållit — förhållandena äro så olika i olika delar av landet, att större erfarenhet bör vinnas beträffande lämpliga typer av anläggningar, tvättstugornas anläggnings- och driftskostnader m. m., innan staten lämnar sin medverkan i större utsträckning till anordnandet av dylika gemensamma tvättanläggningar.

Det synes lantbruksstyrelsen, att antalet typer av tvättanläggningar, som föreslagits att komma till utförande, borde kunna begränsas och likaså antalet av varje typ, varigenom de totala anläggningskostnaderna skulle kunna minskas och sålunda även det ifrågasatta statsbidraget.

Beträffande utredningens förslag att det administrativa handhavandet av ifrågasatt verksamhet bör ombesörjas av lantbruksstyrelsen men att organiserandet av verksamheten liksom kontrollen av anläggningarna samt det inkomna kontrollmaterialets bearbetning bör anförtros åt ett särskilt organ, institutet för hemarbetets rationalisering, så vill lantbruksstyrelsen ifrågasätta lämpligheten av att uppdelning av verksamheten på två olika organ. Vidare torde det kunna ifrågasättas, om icke statens egnahemsstyrelse, som handhar den statsunderstödda byggnadsverksamheten på landsbygden, borde i stället för lantbruksstyrelsen ombesörja det administrativa handhavandet av här föreslagen bidragsverksamhet.

Statens egnahemsstyrelse har i huvudsak uttalat:

Egnahemsstyrelsen delar till fullo de av utredningen gjorda uttalandena om behovet av, att åtgärder måtte vidtagas för åstadkommande av bättre arbetsförhållanden för tvätt å den egentliga landsbygden. De av utredningen föreslagna statligt understödda försöksanordningarna i sådant syfte finner egnahemsstyrelsen därför vara behjärtansvärda.

Med hänsyn till de på landsbygden i dess skilda delar rådande olika förhållanden finner emellertid egnahemsstyrelsen — i likhet med lantbruksstyrelsen — det ur flera synpunkter vara tillrådigt, att försöksverksamheten på

hithörande område, åtminstone till en början, innan någon erfarenhet vunnits, begränsas till att avse ett färre antal såväl anläggningar som typer än vad utredningen tänkt sig. Sälunda synes med anordnande av sådana dyrbara anläggningar, som utredningen benämnt tvättanstalter, tills vidare böra anstå. Med den inställning, som i allmänhet alltjämt torde förefinnas bland landsbygdens husmödrar, finnes anledning befara, att det kommer att taga en icke ringa tid, innan husmödrarna i större omfattning lärt sig uppskatta de fördelar, som kunna ligga i att få sin tvätt helt ombesörjd vid med enbart maskinell utrustning försedda större tvättinrättningar. Härigenom och med hänsyn även till den relativt glesa bebyggelse, som vanligtvis kännetecknar den egentliga landsbygden, torde under närmaste framtiden — ej ens på mera tätbebyggda orter — näppeligen den anslutning till och det utnyttjande av större maskinellt utrustade tvättanläggningar vara att förvänta, som torde erfordras för att en ekonomisk drift av desamma skall kunna möjliggöras. Den typ på gemensamma tvättstugor, som på den verkliga landsbygden mest torde motsvara husmödrarnas önskemål, synes styrelsen vara sådan, där både handtvätt och maskintvätt kunna utföras. Ett mycket stort antal av landsbygdens husmödrar — troligen det övervägande flertalet — torde säkerligen för en avsevärd tid framåt helst önska att själva få övervaka och ombesörja sin tvätt. Det huvudsakliga önskemålet för dem torde vara att få möjlighet att kunna utföra tvätten i för handtvätt ordentligt inredda och härför väl utrustade tvättstugor. Att anordna gemensamma tvättstugor, avsedda för enbart maskintvätt, torde enligt styrelsens mening därför icke vara tillrådligt, om man vill giva husmödrarna möjlighet att mera allmänt övergiva sitt gamla oftast mycket både arbetskrävande och hälsovådliga tvättsystem hemma vid gårdarna. Nu åsyftad för hand- och maskintvätt kombinerad typ på tvättstugor, som egnahemsstyrelsen finner särskilt värd att prövas, borde dock lämpligen vara försedd med både centrifug, mangel och torkrum. Anläggningens storlek finge givetvis i vart särskilt fall anpassas med hänsyn till den på platsen rådande bebyggelsetätheten och den påräkneliga anslutningen till företaget.

Då genom den skedda och alltjämt pågående rationaliseringen och centraliseringen av mejerihanteringen inom vårt land driften vid åtskilliga mejerier i särskilt mellersta och södra Sverige blivit nedlagd, torde ännu kvarvarande mejeribyggnader med deras vanligtvis centrala belägenhet vara väl ägnade att tillvaratagas och i erforderlig mån omändras till gemensamma tvättstugor, alldenstund i dylika mejeribyggnader, som nu stå oanvända, för tvätt erforderliga och oftast mycket kostnadskrävande vatten- och avloppsfrågor redan i huvudsak finnas ordnade, och där måhända i viss mån förefintlig även maskinell utrustning, såsom exempelvis ångpanna, skulle kunna användas.

En fråga, som försöksvis torde söka lösas i samband med anordnande av gemensamma tvättstugor, vore även badhusfrågan på landsbygden. Tillkomsten av badhus har rönt stort intresse från landsbygdens befolkning i respektive kommuner, och badhusen hava varit mycket livligt frekventerade. Då emellertid anordnandet av dylika friställda badhus kräva rätt höga anläggningskostnader, torde en kombination av tvättstugor och badhus vara väl värd att närmare prövas i samband med tvättstugufrågans tilltänkta lösning.

I fråga om på vilket sätt, blivande tvättföreningar lämpligen borde kunna anskaffa det för gemensamma tvättstugor erforderliga anläggningskapitalet, hava — såvitt av remisshandlingarna framgår — inga närmare riktlinjer angivits. Måhända torde erforderligt kapital av föreningarna kunna an-

skaffas genom upplåning i jordbrukskassor mot tecknade andelar såsom säkerhet. För ernående av en god lösning av denna penninganskaffningsfråga vid blivande tvättstuguanläggningar torde dock måhända en statlig fond för ändamålet behöva inrättas, från vilken föreningarna eventuellt mot kommuns borgen skulle på förmånliga villkor kunna upplåna erforderligt anläggningskapital.

I det av lantbruksstyrelsen över utredningens förslag avgivna yttrandet har ifrågasatts, om icke egnahemsstyrelsen, som handhar den statsunderstödda byggnadsverksamheten på landsbygden, borde i stället för lantbruksstyrelsen ombesörja det administrativa handhavandet av den föreslagna bidragsverksamheten. Häremot har egnahemsstyrelsen intet att erinra. Därest försöksverksamheten i fråga skulle komma att omhänderhavas av egnahemsstyrelsen, synas egnahemsnämnderna lämpligen böra få fungera såsom underorgan.

*Departements-
chefen.*

Arbetsförhållandena för husmödrar i de mindre lanthemmen torde i allmänhet vara synnerligen otillfredsställande och tyngande. Detta sammanhänger med att bostäderna ofta äro obekväma och olämpligt ordnade ur arbetssynpunkt. Köksinredningen och hemmets utrustning i övrigt lämna såväl ur arbetstekniska som hygieniska synpunkter mycket övrigt att önska. Härtill kommer att arbetsbördan är mycket betydande till följd av att husmodern i många fall kanske mer än erforderligt även deltagar i lantbruksarbetet såväl vid djurens skötsel som, i varje fall tidvis, i arbetet på fälten. Härigenom blir arbetsdagen för husmodern i allmänhet lång och synnerligen krävande. Den starka flykten av kvinnlig ungdom från landsbygden torde i icke ringa utsträckning sammanhänga med den stora arbetsbelastning och de i många fall alltför obekväma och svåra förhållanden, under vilka kvinnorna ha att utföra sitt arbete i lantbrukshallen, även om en bidragande orsak är att arbetskraften i vissa fall är större än behöfligt och den ersättning ungdomen kan erhålla för sitt arbete till följd härav icke blir tillfredsställande. Varje uppslag ägnat att råda bot för nyssberörda missförhållanden bör hälsas med tillfredsställelse. Utredningen har i sitt betänkande framlagt ett flertal förslag i ämnet. Det nu ifrågavarande förslaget avser att genom statsbidrag söka få fram olika slags tvättanläggningar med maskinell utrustning för underlättande av arbetet med tvätten i de mindre lantbrukshallen. Såsom utredningen framhållit utföres tvättarbetet å landsbygden i allmänhet under primitiva förhållanden. Några maskinella anordningar finnas såsom regel icke och ofta saknas till och med vanliga tvättstugor. Arbetet utföres ofta i det fria även vintertid. En betydande hjälp skulle sålunda lämnas husmödrarna på landsbygden därest frågan om anordnande av gemensamma tvättanläggningar med maskinell utrustning kunde lösas på ett tillfredsställande sätt. För hemmen skulle en stor vinst uppstå genom besparing i tid, arbete och kostnader vid tvätt i sådana anläggningar. Ett steg mot en lösning av nyssberörda spörsmål synes vara den av utredningen föreslagna bidragsverksamheten för uppförande av försöksanläggningar. Jag förordar alltså att en bidragsverksamhet i nyssberörda syfte igångsättes.

Vad angår formerna för den nu ifrågasatta bidragsverksamheten kan jag

i huvudsak biträda vad utredningen härutinnan föreslagit. Statsbidrag torde sålunda böra lämnas för anskaffande av antingen fasta eller flyttbara tvättanläggningar. Bidragen böra uppenbarligen för att nå syftet med verksamheten lämnas endast i de fall då fråga är om anläggningar avsedda att underlätta tvättandet för husmödrar å den egentliga landsbygden. Storleken av statsbidraget torde i allmänhet böra bli av den omfattning utredningen förordat. Sålunda torde staten böra lämna bidrag med 25 procent av anläggningskostnaderna. Emellertid synes möjlighet böra finnas att lämna större bidrag än nu nämnts. Det torde nämligen kunna befaras att i vissa fall svårigheter skola uppstå att med nyssnämnda bidragsbelopp vinna anslutning till verksamheten. Särskilt torde detta komma att bli fallet i gle-sare bebyggda trakter där på grund av avståndet icke alltid den mest ekonomiska anordningen kan åstadkommas och där befolkningens ekonomiska ställning motiverar ett kraftigare handtag. Då verksamheten till en början måste betraktas som ett försök och avser att bereda erfarenhet rörande de olika anläggningstypernas användbarhet, torde även i vissa fall för att få verksamheten i gång vara önskvärt att kunna tillämpa en högre bidragsprocent än utredningen föreslagit. Statsbidraget torde dock icke böra överstiga 40 procent av kostnaderna. Anskaffandet av övriga medel för täckande av anläggningskostnaderna torde kunna ske på privat väg. Att inrätta en lånefond för ändamålet synes i varje fall icke för närvarande böra ske.

De av utredningen förordade villkoren för erhållande av statsbidrag torde i huvudsak böra godtagas. Såsom villkor härför torde sålunda böra krävas, att stadgarna för den förening, som skall handha anläggningen, godkänts av vederbörande tillsynsmyndighet, att anläggningen utförts i överensstämmelse med godkänd plan samt att föreningen förbundit sig att under en tid av tre år utföra noggrann kontroll över anläggningens driftskostnader och arbete. De av utredningen föreslagna bestämmelserna angående bidragens utbetalande synas mig något kunna mildras och bidragen sålunda utbetalas åtminstone i viss utsträckning redan innan anläggningen helt slutförts. Att godtaga bestämmelsen att 30 procent av bidragsbeloppet skulle utbetalas först viss tid efter det anläggningen färdigställts synes mig mindre lämpligt. Genom att till bidraget knyta villkor om återbetalningsskyldighet, därest vid bidragets beviljande uppställda föreskrifter icke iakttagas, torde garantier för föreskrifternas iakttagande kunna vinnas.

I likhet med de hörda myndigheterna anser jag att antalet typer av anläggningar som skola komma till användning bör kunna begränsas. Det torde även kunna ifrågasättas huruvida, i varje fall till en början, det är lämpligt att låta bidragsverksamheten avse anläggningar av de föreslagna största typerna. Särskilt torde tvekan kunna råda om lämpligheten av att bidrag lämnas till anläggningar, vilka skola drivas av anställd personal och där husmödrarna sålunda icke själva ombesörja sin tvätt. Dylika anläggningar synas i hög grad vara att jämföras med privatekonomiska företag på ifrågavarande område och falla utanför ramen för ifrågavarande verksamhet. Möjligheterna att realisera de av egnahemsstyrelsen framförda förslagen att in-

reda byggnader, som använts av nedlagda mejerier, till tvättanläggningar samt att i ett sammanhang lösa bad- och tvättanläggningsfrågorna torde få övervägas från fall till fall. Det synes mig emellertid önskvärt, att i den utsträckning befintliga byggnader äro praktiska för ändamålet desamma böra komma till användning.

Beträffande bidragsverksamhetens handhavande torde på sätt myndigheterna förordnat densamma böra anförtros åt egnahemsstyrelsen. Med hänsyn till den befattning med bostadsförbättringsbidragen som styrelsen har torde det vara mest ändamålsenligt att även ifrågavarande verksamhet övertages av styrelsen. Det torde jämväl böra tills vidare få ankomma på styrelsen att handha insamlandet av kontrollmaterial för anläggningarna.

Vad angår kostnaderna för den nu föreslagna verksamheten torde en viss ökning av det av utredningen för ändamålet beräknade beloppet bliva erforderlig med hänsyn till den av mig förordade möjligheten att höja bidragsprocenten. Genom den av mig ifrågasatta inskränkningen i antalet typer av anläggningar torde emellertid denna kostnadsökning kunna hållas inom förhållandevis snäva gränser. Då det torde vara svårt att närmare beräkna vilken omfattning verksamheten kommer att få under första verksamhetsåret, synes lämpligast att för nästa budgetår hela det under nionde huvudtiteln beräknade beloppet 50,000 kronor anvisas för ändamålet. Anslaget torde böra benämnas »Bidrag för anläggande av gemensamma tvättinrättningar på landsbygden». Med hänsyn till behovet av upplysningsverksamhet på ifrågavarande område torde Kungl. Maj:t böra äga att härför av nämnda medel disponera erforderligt belopp.

Proposition i ärendet lärer jämlikt 54 § riksdagsordningen kunna avlåtas, utan hinder av att den för propositioners avlämnande till riksdagen i allmänhet stadgade tid gått till ända.

Under återopande av det anförda får jag sålunda hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Bidrag för anläggande av gemensamma tvättinrättningar på landsbygden* för budgetåret 1939/40 anvisa ett *reservationsanslag* av kronor 50,000.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan lämnar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten bifall samt förordnar, att proposition i ämnet av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:
Allan Tigerschiöld.